

Zuzanna Bodziony

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Filologiczny
Instytut Językoznawstwa
Przekładoznawstwa i Hungarystyki
Zakład Filologii Węgierskiej
<https://orcid.org/0000-0002-8910-7394>

Kolor truskawki czy świeżej krwi? Analiza kontrastywna nazwy koloru *vörös/piros* – czerwony w językach węgierskim i polskim

The colour of strawberry or fresh blood? The contrastive approach to the red colour's names in Hungarian and Polish

The paper concerns a peculiar linguistic phenomenon which occurs in Hungarian, where two equal terms (*vörös* and *piros*) are used to describe the red colour. The text contains the qualitative analysis of the data collected from different sources. The data concerns such issues as the etymology of the terms, their productivity in word formation (and the synonymy), and their frequency in the fixed comparisons and word phrases. The contrastive approach between Polish and Hungarian helps to extract from both languages the constant uses of the adjectives in order to support the students to choose a term adequate to the language standard as well as to the intention of the speaker.

Keywords: the names of colours, the red, Hungarian as L2

Słowa kluczowe: nazwy kolorów, czerwony, język węgierski jako obcy

Wstęp

Jedno z ciekawszych zjawisk semantycznych, obecnych w języku węgierskim, dotyczy nazwy koloru czerwony. Jest on bowiem opisywany przez Węgrów dwoma odrębnymi leksemami: *vörös* oraz *piros*. Leksemy te, mimo że są

sobie równorzędne¹ i wskazują desygnaty podobne wizualnie, istotnie różnią się od siebie pod kątem konotowanych znaczeń i zakresu tematycznego.²

Na zjawisko to warto spojrzeć z perspektywy dydaktycznej – ze względu na wspomniane rozbieżności semantyczne sprawia ono sporą trudność uczącym się węgierskiego jako obcego Polakom i przedstawicielom wielu innych języków europejskich, w których desygnat o kolorze czerwonym jest opisywany tylko jednym leksemem.³ Podczas produkcji w języku docelowym studenci ci postawieni zostają przed koniecznością wyboru między wyrazami, które na ich język ojczysty tłumaczy się tak samo (np. ang. *red*, niem. *rot*, franc. *rouge*, szw. *röd*, duń. *rød*, est. *punane*⁴) – a jednak wybór jednego z nich będzie wpływał na znaczenie, a czasem i poprawność komunikatu. Z tego też względu celem prezentowanych badań jest kontrastywna analiza zastosowania słów *vörös*, *piros* oraz *czerwony* pod kątem ich konotacji semantycznych i zakresów tematycznych, ze szczególnym uwzględnieniem przypadków, w których wskazanie odpowiedniego kontekstowo leksemu może nie być oczywiste dla osoby niebędącej natywnym użytkownikiem języka węgierskiego. Dane językowe zostały zebrane ze słownika języka polskiego i słownika języka węgierskiego (odpowiednio: *Wielki słownik języka polskiego* i *A magyar nyelv értelmző szótára*), ze słowników etymologicznych obu języków (*Słownik etymologiczny języka polskiego* autorstwa Borysia, *Magyar etimológiai szótár*, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*) oraz węgierskojęzycznego słownika kolorów (*Színnév-színszótár*).

Analiza ta przeprowadzona zostanie wieloetapowo. Po pierwsze, znaczenia konotowane przez badane przymiotniki zostaną prześledzone w oparciu o utrwalone w obu językach porównania. Ten etap badania pozwoli odpowiedzieć na pytania: *Co w obu językach jest koloru czerwonego? Jakie elementy kojarzą się z tym kolorem rodzimym użytkownikom obu języków?* Następnie obszar badań zostanie rozszerzony na połączenia wyrazowe, na podstawie których będzie możliwe określenie zasobów tematycznych dla leksemów *vörös* i *piros*,

1 Z tego też względu wówczas, gdy będzie mowa o węgierskim odpowiedniku nazwy koloru czerwonego, będę zapisywać je razem, w następującej formie: *vörös/piros*.

2 *Színnév-színszótár*, hasło: *alapszínnevek*, (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <http://magyar.szinszotar.hu/>.

3 Vide: Prototypowe kolory wyróżnione przez Berlina i Kaya (B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, Berkeley and Los Angeles 1969).

4 Dobór przykładów podyktowany został umiejętnościami językowymi autora niniejszego artykułu.

a także zestawienie ich ze zbiorem rzeczowników, które opisywane są w języku polskim jako czerwone. Ostatni etap badań dotyczył będzie zbioru wspólnego wyrazów *vörös* i *piros*, tj. rzeczowników, które mogą być określone przez każdy z tych przymiotników. Zestawienie znaczeń będących efektem doboru danego określenia będzie punktem wyjścia do zaobserwowania właściwości semantycznych obu wyrazów. Całość analizy będzie nosiła znamiona analizy jakościowej, a jej efekty będą prezentowane w formie *tertium comparationis*, techniki analizy kontrastywnej.

Analizę tę poprzedzą krótkie rozważania na temat morfologii i etymologii badanych nazw, ze szczególnym naciskiem na kwestie dotyczące leksemów obecnych w języku węgierskim, w celu przybliżenia ich polskojęzycznemu czytelnikowi. Uwzględnione zostanie również miejsce barw określanych jako *vörös/piros* i *czerwony* na tle pozostałych kolorów, a także odcieni w tej samej grupie kolorów, które pozwoli na doprecyzowanie reprezentowanych przez te leksemy odcieni, a także zapewni punkt wyjścia dla części poświęconej semantyce konotowanej przez te wyrazy.

1. Kolory określane jako *vörös/piros* i *czerwony* na tle innych odcieni w tej grupie barw

Morfologia i etymologia nazw określających kolory wiążą się zwykle na zasadzie metonimii z reprezentującymi te kolory prototypowymi desygnatami. Polski *czerwony* jest przymiotnikiem opisującym przedmiot „mający kolor krwi, maków lub dojrzałego pomidora.”⁵ Boryś etymologię tego wyrazu wyprowadza z „uprzymiotnikowionego pierwotnego imiesłowu biernego od psł. *čřviti ‘barwić czerwienią, farbować na czerwono’.”⁶ Ze względu na odejście od powszechnej tradycji wykorzystywania czerwieni w procesie farbowania tkanin, a także niską frekwencję użycia wyrazu *czerw* we współczesnej polszczyźnie, powiązanie słowa opisującego kolor z jego pierwotnym, głównym desygnatem może zacierać się w świadomości najmłodszych pokoleń.

Węgierskie *vörös* oraz *piros* to leksemy będące zarówno przymiotnikami, jak i rzeczownikami nazywającymi ten kolor (pol. *czerwień*), co obrazują przy-

5 P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, hasło: *czerwony*, (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/414/czerwony/4226346/kolor>.

6 W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, hasło: *czerwony*, (dostęp: 11.08.2022), Kraków 2008, s. 96–97.

kłady 1 i 2. Rzeczowniki te mogą być używane także metonimicznie i metaforycznie (Vide: przykłady 3–6).

1a) *A piros ruha idén sem hiányozhat a gardróból.*⁷ (węg. Również w tym roku w garderobie nie może zabraknąć **czerwonej** sukienki.)

1b) *Mindig pirosban jár.*⁸ (węg. Zawsze chodzi **w czerwonym/czerwieni**.)

2a) *Vörös ceruzával húzza alá a hibákat.*⁹ (węg. Podkreśla błędy **czerwonym** ołówkiem.)

2b) *A francia manikűr vagy a vörösre lakkozott köröm tetszik jobban?*¹⁰ (węg. Co podoba ci się bardziej: manicure francuski czy paznokcie pomalowane **na czerwony kolor**?)

3) *Pirosra váltott a lámpa, a rendőrök is alig tudták számolni, hányan hajtottak át rajta.*¹¹ (węg. Światło zmieniło się **na czerwone**, a policjanci ledwo mogli się doliczyć, ile osób jeszcze na nim przejechało.)

4) *A különféle királyi udvarok címerpajzsai a későbbi magyar kártya színeinek (piros, zöld, makk, tök) előképei.*¹² (węg. Herby wielu królewskich dworów stały się pierwowzorami późniejszych kolorów węgierskich kart (kier/**czerwień**, pik/wino, trefl/żółdź, karo/dzwonek).)

5) *A vörösök visszaverték a burzsoá, fehérgárdista csapatokat.*¹³ (węg. **Czerwoni** odparli grupy białych burżujów.)

6) *Két csereembere szállította a Liverpool sikerét, a tabella élén a Vörösök.*¹⁴ (węg. Dwie zmiany przyniosły Liverpoolowi sukces, **Czerwoni** na czele tabeli.)

Vörös definiowany jest przez *A magyar nyelv értelmező szótára* (słownik języka węgierskiego) jako „kolor pozostający obok brązowożółtego¹⁵ na ze-

7 Źródło cytatu: <https://www.retikul.hu>.

8 Źródło cytatu: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (red.), *A magyar nyelv értelmező szótára*, hasło: *piros* (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/piros-45C2A/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZ-PX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEliXX0sICJxdWVyeSI6ICJwaXJvecyJ9>.

9 Źródło cytatu: *A magyar nyelv értelmező szótára*, op. cit., hasło: *vörös* (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/v-51E41/voros-54EF2/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZ-PX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEliXX0sICJxdWVyeSI6ICJ2XHUwMGY2c-lx1MDBmNnMifQ>.

10 Źródło cytatu: <https://www.hoxa.hu>.

11 Źródło cytatu: <https://www.origo.hu>.

12 Źródło cytatu: *Magyar kártya* [w:] <https://hu.wikipedia.org>.

13 Źródło cytatu: *A magyar nyelv értelmező szótára*, hasło: *vörös*.

14 Źródło cytatu: <https://tv2play.hu>.

15 Kolor wspomniany w tej definicji przetłumaczony został dosłownie (*barnasárga* = *bar-na* ‘brązowy’ + *sárga* ‘żółty’), aczkolwiek kwestia kolorów mieszanych w języku węgierskim

wnętrznym krańcu tęczy”; „taki jak zakrzepła krew.”¹⁶ Sam leksem, czy też jego wcześniejsza postać, *veres* (która zachowała się do dziś jako forma gwarowa), pochodzi zresztą od słowa *vér* (węg. ‘krew’), lecz mimo swojego podobieństwa do przymiotnika *véres* (węg. ‘krwawy, krwisty’) już dawno oddzielił się on semantycznie od pojęcia krwi.¹⁷ *Vörös* nazywa kolor należący (obok żółtego i zielonego) do kolorów podstawowych.¹⁸ Choć poświadczenia językowe leksemów *vörös* i *piros* datuje się na wiek XV, to badacze, opierając się na danych onomastycznych, podejrzewają, że *vörös* używane było wcześniej niż *piros*, jednak raczej w znaczeniach powiązanych z krwią, a nazwą koloru stało się nieco później.¹⁹

W świetle powyższych informacji nieszczególnie dziwi fakt, że definicja leksemu *piros* zawiera odniesienie do drugiego z wyrazów: „A **vörös** színhez közel eső, de a **vörösnél** élénkebb és világosabb, kellemes színárnyalatú”²⁰ (‘mający miły dla oka odcień kolorystyczny, bliski **czerwonemu**, ale od **czerwonego** żywszy i jaśniejszy’) [podkr. Z.B.]. Etymologii leksemu *piros* dopatruje się w rdzeniu *pir-*, obecnym dzisiaj w czasowniku *pirít* (węg. ‘opiekać, przysmażać, przyrumieniać’), do którego dodano sufixs denominalny *-s*²¹ (jak np. w słowie *vizes* ‘mokry’ < *víz* ‘woda’). Stąd też wniosek, że nieużywany już dzisiaj morfem *pir-* musiał należeć do imion i jako rzeczownik oznaczać czerwono-brązowy kolor, będący efektem pieczenia, smażenia.²² Ciekawe, że etymologicznie bliższy mięsu i ciemnemu odcieniowi kolor z czasem zaczął

wymaga małej adnotacji. W języku tym możliwe są praktycznie wszystkie zestawienia odbywające się na tej samej zasadzie lub po dodaniu sufixu przymiotnikowego *-s* do pierwszego członu (np. *kékesfehér* = *kék* ‘niebieski’ + *fehér* ‘biały’ w znaczeniu ‘bładoniebieski, babyblue’ lub *sárgazöld* = *sárga* ‘żółty’ + *zöld* ‘zielony’ jako ‘zielony z odcieniem żółtego, pistacjowy’). Więcej o możliwościach i frekwencji takich zestawień Vide: K. Papp, *Életlen határok mentén: prototipikus színnevek a magyar nyelvben*, (dostęp: 11.08.2022), dostępny: <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/10248/12.pdf>.

16 *A magyar nyelv értelmező szótára*, hasło: *vörös*.

17 *Magyar etimologiai szótár*, hasło: *vörös*, (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/v-F4386/voros-F44F9/>.

18 *A magyar nyelv értelmező szótára*, hasło: *alapszín*, (dostęp: 11.08.2022), dostępny na stronie: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/alapszin-1CD71/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZ-PX0xFWF9MZXhpa29ub2t2fMUJFOEIiXX0sICJxdWVyeSI6ICJhbGFwc3pedTAwZWwRuIn0>.

19 B. Loránd (red.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, hasła: *piros* i *vörös*, s. 208 i 1178.

20 *A magyar nyelv értelmező szótára*, hasło: *piros*, op. cit.

21 *Magyar etimologiai szótár*, hasło: *piros*, op. cit.

22 Ibidem.

opisywać przedmioty o barwie „żywszej i jaśniejszej”, z kolei *vörös*, należący do kolorów podstawowych, zaczął być postrzegany jako „ciemniejszy odcień” tego pierwszego.²³

Autorzy węgierskiego Słownika Kolorów prowadzą ranking leksemów używanych w tym języku do nazywania barw trzynastu głównych barw, wśród których znajdują się według nich: *barna* ‘brązowy’, *bíbor* ‘purpurowy’, *fehér* ‘biały’, *fekete* ‘czarny’, *kék* ‘niebieski’, *lila* ‘fioletowy’, *narancs* ‘pomarańczowy’, *piros* ‘czerwony’, *rózsaszín* ‘różowy’, *sárga* ‘żółty’, *szürke* ‘szary’, *vörös* ‘czerwony’, *zöld* ‘zielony’.²⁴ Jak widać w tab. 1. i 2., stworzonych dla słów *vörös* i *piros*, ranking ten opiera się na frekwencji udziału danych jednostek leksykalnych w różnych procesach językowych. Najbardziej znaczące różnice pomiędzy analizowanymi leksemami zaobserwować można w trzech z pięciu porównywalnych kategorii. Są to: połączeniach wyrazowe, nazwy gatunków i odmian oraz poezja. W pierwszych dwóch kategoriach leksem *vörös* jest ponad dwukrotnie bardziej produktywny od leksemu *piros* i znajduje się w czołówce wszystkich trzynastu analizowanych wyrazów. Jeśli chodzi o połączenia wyrazowe, to zagadnienie to zostanie rozwinięte w kolejnym rozdziale i wyjaśni również to, dlaczego to *piros* dominuje w tekstach węgierskich poetów i w nazwach gatunków i odmian roślin, grzybów oraz zwierząt.

Mniej znaczące różnice we frekwencji badanych wyrazów dostrzegamy w przysłowiach i powiedzeniach oraz odnośnie do produktywności derywacyjnej wyrazów. Oba tematy zasługują na szczegółowy opis, na który nie ma w niniejszym tekście miejsca. Warto jednak chociażby pokrótce skomentować wspomniane dane statystyczne. Podobieństwo wyników dla obu leksemów na tych obszarach językowych potwierdza, że są to wyrazy sobie równorzędne – że faktycznie w języku węgierskim kolor czerwony ma dwa odpowiedniki.

23 R. MacLaury, J. Almási, Z. Kövecses, *Hungarian Piros and Vörös: Color from points of view*, „Semiotica” 1997, nr 114–1/2, s. 67–81.

24 Bez wchodzenia w głębszą analizę, należy tu przynajmniej dodać, że jest to ciekawy wybór, sprzeciwiający się teorii Berlina i Kaya o 11 prototypowych kolorach, wśród których umieścili badacze biały, czarny, czerwony, niebieski, zielony, żółty, brązowy, różowy, fioletowy, pomarańczowy i szary (B. Berlin, P. Kay, op. cit.). Weryfikację tego zestawienia kolorów dla języka węgierskiego przeprowadza Papp, która – po przeanalizowaniu morfologii, frekwencji użycia i derywacyjności tychże leksemów, proponuje nową listę, na której znajdują się: biały, czarny, czerwony (*piros*), niebieski, zielony, żółty, brązowy, fioletowy, szary i czerwony (*vörös*) (K. Papp, op. cit., s. 107).

Tab. 1. *Frekwencja wyrazu vörös w różnych procesach językowych*

	Előfordulás 'frekwencja'	Sorrend a 13 alapszínnev között 'miejsce wśród 13 kolorów podstawowych'
Szóképzések 'derywacja'	77	7.
Szókapcsolatok 'połączenia wyrazowe'	228	1.
Faj- és fajtanevek 'nazwy gatunków i odmian'	801	3.
Szólások 'przysłowia'	110	5.
Költők 'poeci'	299	8.
sorrend 'miejsce w rankingu':		5.

Źródło: Vörös [w:] Színnév-színszótár

Tab. 2. *Frekwencja wyrazu piros w różnych procesach językowych*

	Előfordulás 'frekwencja'	Sorrend a 13 alapszínnev között 'miejsce wśród 13 kolorów podstawowych'
Szóképzések 'derywacja'	82	6.
Szókapcsolatok 'połączenia wyrazowe'	113	6.
Faj- és fajtanevek 'nazwy gatunków i odmian'	346	9.
Szólások 'przysłowia'	143	3.
Költők 'poeci'	812	4.
sorrend 'miejsce w rankingu':		6.

Źródło: Piros [w:] Színnév-színszótár

Oczywiście w obu językach czerwony oraz *vörös* i *piros* to nie jedyne nazwy używane do opisywania kolorów z tej grupy barw. Słownik kolorów podaje aż 170 synonimów koloru *vörös/piros*, z których większa część to nazwy współtworzone przez te leksemy (np. céklavörös 'buraczkowy', korallpiros 'koralo-

wy’, co, jak widać po tłumaczeniach, w polskim jest raczej mniej popularne), mniejsza zaś ich nie zawiera (np. bordó ‘bordo’, cinóber ‘cynober’). Słownik wynotowuje aż 110 połączeń stworzonych przez leksem *vörös* i tylko 34 przez leksem *piros*. W zasobach tych odnaleźć można interesujące połączenia, które – choć nie istnieją w języku polskim – powinny być dla Polaków zrozumiałe, np. *Coca-Cola-piros* (określenie nawiązujące do czerwonej barwy opakowań napoju Coca-Cola) czy *Ferrari-piros* (które nawiązuje do rozpoznawalnego odcienia lakieru samochodów tej marki).

Co ciekawe, w kilku przypadkach nazwa zawierająca leksem *vörös* bądź *piros* w istocie nie opisuje koloru czerwonego. Autorzy zwracają uwagę na takie określenia jak *bauxitvörös* ‘boksytowy’ (dosł. ‘boksytowy **czerwony**’), który w rzeczywistości jest kolorem brązowym, czy też *miniumvörös* ‘minio-owy’ (dosł. ‘miniowy czerwony’), który jest kolorem pomarańczowym. Z kolei synonimiczne określenia kolorów *vörös* i *piros*, które nie zawierają tych wyrazów, powstały w oparciu o zasadę metonimii i ściśle łączą się z barwą swoich desygnatów. Wartymi przytoczenia są tutaj takie określenia jak np. *vérnarancsszín* ‘kolor krwistej pomarańczy’, *karmazsin* ‘karmazynowy’, *eperszín* ‘truskawkowy’.

Konotacje semantyczne, zakres tematyczny

Konotacje semantyczne leksemów *czerwony* oraz *vörös* i *piros* sprawdzone zostały poprzez ekstrakcję zawartych w artykułach hasłowych analizowanych słowników utrwalonych form typu „czerwony jak...”. Jak widać w tab. 3., pomiędzy językami znaleźć można kilka punktów wspólnych (7/30). Istnieją też takie połączenia, które – mimo że nie występują w którymś z języków – mogą być dla natywnego użytkownika tego języka zrozumiałe, np. poprzez wpływ wspólnej bądź podobnej kultury i historii. Tak jest np. w przypadku wyrażenia *vörös, mint a párttitkár* ‘czerwony jak sekretarz partii’, który odnosi się do realiów komunizmu, obecnego w podobnym czasie i w podobnej formie zarówno w Polsce, jak na Węgrzech.

Tab. 3. Rzeczowniki konotowane przez leksemy czerwony oraz vörös/piros w utrwalonych porównaniach

CZERWONY JAK...	PIROS, MINT...	VÖRÖS, MINT...
	alma 'jabłko'	
		ánglia posztó 'angielskie sukno'
	bíbor 'purpura'	
burak		cékla
cegła		
	cseppentett tökmag 'pestka dyni'	
	csizma 'kozaczki'	
	hajnal 'świt'	
		hóhér 'kat'
indyk		pulyka
		Júdás haja 'włosy Judasza'
	karmazsin 'karmazyn'	
	kármin 'karmin'	
krew	cseppentett vér 'upuszczona krew'	vér 'krew'
		láng 'płomień'
	listeszsák 'worek mąki'	
mak	pipacs	pipacs
miedź		
ogień		tűz
	paprika 'papryka'	paprika
		párttitkár 'sekretarz partii'
piwonia	bazsarózsa	
pomidor		
rak	főtt rák 'ugotowany rak'	(főtt) rák
		róka
róża	rózsa	rózsa
		rubin
serce		
upiór		
usta		
wino		

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanych słowników języka polskiego i węgierskiego oraz słownika kolorów

Wśród porównań znajdują się i takie, które będą zrozumiałe ze względu na wizualny aspekt porównań, ale utracą głębię znaczenia. Na przykład *vörös/piros, mint paprika* ‘czerwony jak papryka’ używane jest w odniesieniu do kogoś zawstydzonego, zakłopotanego bądź (w przypadku *vörös*) zezłoszczonego. Natomiast *piros mint alma* ‘czerwony jak jabłko’ wskazuje na piękno, zdrowie i młodość opisywanej osoby. Wreszcie wśród analizowanych zestawień znajdują się i takie, które mogą budzić zdziwienie bądź niezrozumienie: *vörös, mint a hóhér* ‘czerwony jak kat’ nawiązuje do efektów pracy kata, a stosowane jest do opisu ubioru bądź jego części, z kolei *piros, mint a listeszsák* ‘czerwony jak worek mąki’ bądź *piros, mint a cseppentett tökmag* ‘czerwony jak pestka dyni’ są określeniami ironicznymi, żartobliwymi w stosunku do kogoś bladego, wyglądającego nieszczególnie zdrowo.

Zakres tematyczny leksemów *vörös/piros* i *czerwony* został już zasygnalizowany w poprzednim rozdziale, jako że desygnaty opisywane przez te przymiotniki wchodziły w skład ich definicji, a nawet nazw. Jednakże jest to temat na tyle istotny, że został on zebrany w tab. 4, gdzie desygnaty pozwalające się opisać przymiotnikiem *vörös* bądź *piros* zostały pogrupowane w kategorie hiperonimiczne. Ponieważ po stronie języka polskiego istnieje tylko jeden leksem, kategorie mają tam rolę czysto porządkującą. Kategorie pozwolą na wyciągnięcie wniosków na temat zakresów tematycznych wyrazów *vörös* i *piros*, które mogą okazać się pomocne dla uczących się języka węgierskiego jako obcego.

Tab. 4. Porównanie zakresu tematycznego leksemów czerwony oraz vörös/piros
JEZYK A = JEZYK WĘGIERSKI , JEZYK B = JEZYK POLSKI

JEZYK A	TERTIUM COMPARATIONIS	JEZYK B
vörös: I. minerały (bauxit, homok, márvány) II. metale (arany, rozsda) III. niektóre materiały budowlane (cserep, téglá) IV. tkaniny (bársony, posztó) V. symbole organizacji (Vöröskereszt) VI. zwierzęta (macska, mókus, róka) VII. postacie magiczne (ördög, sárkány) VIII. rośliny (cékla, hagyma) IX. elementy związane z polityką lewicową (csillag, zászló, október) X. ponadto: haj, vér, Mars: vörös bolygó, bor, tea, Vörös-tenger	ekwiwalencja pełna z wyjątkiem określeń na włosy/sierść: w JB stosowanym leksemem jest <i>rudý</i>	I. czerwony boksyt, piasek, marmur II. czerwone złoto, czerwona rdza III. czerwona dachówka, cegła IV. czerwony aksamit, czerwone płótno V. Czerwony Krzyż VI. rudý kot, ruda wiewiórka, rudý lis VII. czerwony diabeł, smok VIII. czerwony burak, czerwona cebula IX. czerwona gwiazda, flaga, czerwony październik X. rude włosy, czerwona krew, Mars: czerwona planeta, czerwone wino, czerwona herbata, Morze Czerwone
piros: I. owoce (alma, eper, ribizli) II. większość ubrań i dodatków (blúz, cipő, nadrág, táska) III. środki transportu (autó, busz, kerékpár) IV. flagi narodowe (piros-fehér-zöld magyarországi zászló) V. znaki (lampa, lap) VI. kolor kart (ász) VII. niektóre przedmioty (ceruza, könyv, toll)	ekwiwalencja pełna	I. czerwone jabłko, czerwona truskawka, porzeczką II. czerwona bluzka, czerwone buty, spodnie, czerwona torba III. czerwone auto, czerwony autobus, rower IV. węgierska czerwono-biało-zielona flaga V. czerwone światło, czerwona kartka VI. czerwony as VII. czerwony ołówek, czerwona książka, czerwony długopis

Źródło: opracowanie własne na podstawie cytowanych słowników języka polskiego i węgierskiego oraz słownika kolorów

Przegląd kategorii wyróżnionych po stronie węgierskiej prowadzi do następującej obserwacji: przymiotnikiem *vörös* określane są zwykle rzeczy ściśle powiązane z naturą (nazwy topograficzne, minerały, metale, naturalne materiały budowlane, rośliny, sierść i włosy), przymiotnik *piros* stosowany jest natomiast głównie do wytworów człowieka (ubrania, środki transportu, znaki, przedmioty użytku codziennego). Oczywiście od zasady tej istnieją wyjątki. Najistotniejszym z nich jest kwestia owoców, które – mimo że kwalifikujące się do roślin – konotują przymiotnik *piros*. Tutaj możliwe jest wysnucie zasady kontrastu, mówiącej, że warzywa łączą się zwykle ze słowem *vörös* (np. *vörös hagyma* ‘czerwona cebula’), owoce natomiast – ze słowem *piros* (np. *piros alma* ‘czerwone jabłko’). Zasada ta ma walory mnemotechniczne. Dodatkowo, wyraz *vörös* konotuje semantykę polityczną, powiązaną z komunizmem. Stąd też *vörös zászló* będzie oznaczało czerwony sztandar, międzynarodowy symbol ruchów socjalistycznych i komunistycznych, natomiast zawierająca czerwony kolor flaga Węgier będzie opisywana jako *piros-fehér-zöld zászló*, a flaga Polski jako *fehér-piros*.

Pełna analiza kontrastywna wymagałaby jeszcze porównania związków frazeologicznych tworzonych przez leksemy *czerwony*, *vörös* oraz *piros*, jednak zostanie ona tutaj pominięta z kilku względów. Po pierwsze, leksemy te są dość produktywne w obu językach, a objętość niniejszego artykułu nie pozwoli na odpowiedni opis wszystkich tych wyrażen. Po drugie, frazeologizmy konotują znaczenia metaforyczne bądź silnie powiązane z kulturą i historią danego państwa, co powiększa jeszcze nie tylko ilość analizowanego materiału, ale także stopień dokładności jego opisu. Frazeologizmy wymagają więc osobnego, dogłębnego zbadania, najlepiej w obrębie odrębnego tekstu.

2. Przykłady różnic semantycznych warunkowanych wyborem leksemu *vörös* bądź *piros*

Zaprezentowane w poprzednim rozdziale przykłady desygnatów wymagają użycia jednego z obecnych w języku węgierskim nazw koloru czerwonego, a określenie ich drugim z leksemów jest niepoprawne. Istnieją jednak i takie rzeczowniki, które zgodnie z normą językową mogą łączyć się zarówno z *vörös*, jak *piros*, jednak każdy z wyborów będzie skutkować powstaniem innego znaczenia.

Tab. 5. zbiera formy, które mogą uczącemu się języka węgierskiego sprawić trudność. Ich dosłowne tłumaczenie w każdym przypadku będzie pasowało do wzoru „x jest czerwone” i zawierało w sobie informację o powodzie, dla którego x jest czerwone, bez dodatkowego wyjaśnienia.

Tab. 5. Zestawienie różnic semantycznych konotowanych przez przymiotniki *vörös* i *piros*

JĘZYK A = JĘZYK WĘGIERSKI , JĘZYK B = JĘZYK POLSKI

JĘZYK A	TERTIUM COMPARATIONIS	JĘZYK B
vkinek az orra vörös ‘czyjś nos jest czerwony’	różnicowanie semantyczne możliwe dzięki doborowi odpowiedniego leksemu w JA musi zostać przeprowadzone w JB za pomocą opisowych środków leksykalnych	czyjś nos jest czerwony od mrozu/od picia (alkoholu)
piros orr ‘czerwony nos’		czerwony nos (klauna)
vkinek a szeme vörös ‘czyjeś oczy są czerwone’		czyjeś oczy są czerwone od płaczu/niewyspania
piros szem ‘czerwone oczy’		czerwone oczy (królika lub na fotografii)
vkinek az arca vörös ‘czyjaś twarz jest czerwona’		czyjaś twarz jest czerwona z gorąca, z wysiłku, z emocji
vkinek az arca piros ‘czyjaś twarz jest czerwona’		czyjaś twarz jest zarumieniona (=zdrowa, nie blada)
vkinek a füle vörös ‘czyjeś uszy są czerwone’		czyjeś uszy są czerwone od mrozu
vkinek a füle piros ‘czyjeś uszy są czerwone’		czyjeś uszy są czerwone ze wstydu
vkinek a haja vörös ‘czyjeś włosy są czerwone’		czyjeś włosy są rude
vkinek a haja piros ‘czyjeś włosy są czerwone’		czyjeś włosy są czerwone

Źródło: opracowanie własne

Jak dowodzi tab. 5., różnicowanie semantyczne, możliwe w węgierskim już poprzez dobór leksemu *vörös* bądź *piros*, musi zostać przeprowadzone w języku polskim za pomocą dodatkowych środków leksykalnych. Ze względu na

istnienie jednej nazwy koloru, konieczne są tu opisowe dopowiedzenia typu *od mrozu*, *od płaczu*, *z wysiłku*, *z emocji*, *ze wstydu*, które wyjaśniają przyczynę i charakter owej zmiany na kolor czerwony.

Właściwy – tj. zgodny z intencją mówiącego, odpowiedni do kontekstu – wybór między leksemami *vörös* i *piros* może być dla osoby niebędącej natywnym użytkownikiem węgierskiego dość kłopotliwy. A jednak umieszczone w tab. 5. przykłady pozwalają na zaobserwowanie pewnej tendencji, która wybór ten nieco ułatwi. Na ich podstawie możliwe jest wysnucie obserwacji, że określenie *vörös* używane jest wówczas, gdy kolor danej części ciała (nosa, oczu, uszu czy całej twarzy) wywołany jest przez czynniki zewnętrzne i raczej negatywne, takie jak alkohol, płacz, wysiłek, złość czy mróz; określenie *piros* odnosi się natomiast do mniej gwałtownego uczucia bądź stałego stanu wewnętrznego (wstyd, zdrowie).

Co więcej, wyraz *piros* konotuje nienaturalne właściwości opisywanego elementu. Jeśli chodzi o kolor włosów, to rozróżnienie obecne jest w obu językach, aczkolwiek w polskim używa się znacznie ograniczonego konotacyjnie przymiotnika *rudym*. Jego odpowiednikiem w języku węgierskim jest leksem *vörös*. Z kolei włosy, które opisywane są określeniem *piros* – to włosy o mocnym czerwonym kolorze, będącym efektem farbowania. *Piros* stosowany jest także do wskazania innych sztucznych elementów: czerwonego nosa klauna (*piros orr*) i czerwonych oczu, będących efektem zjawiska fotograficznego.

Wnioski

Zawarta w niniejszym tekście analiza kontrastywna pozwoliła na potwierdzenie tezy, że *vörös* i *piros* są równorzędnymi odpowiednikami leksemu *czerwony* i z tego względu mogą powodować trudność dla uczących się języka węgierskiego jako obcego.

Zestawienie rzeczowników łączących się z badanymi leksemami daje jednak możliwość zaobserwowania tendencji ułatwiających dobór odpowiedniego określenia. Istnieją grupy rzeczowników, które można opisać wyłącznie jednym z tych wyrazów. Rzeczowniki te łączą się w hiperonimiczne kategorie, które warto przedstawić studentowi. Istnieją również rzeczowniki, do których normatywnie jest dołączanie każdego z określeń – jednak dobór określenia skutkuje nieco innym znaczeniem. Porównanie semantyki wyrażań zawierających

każdy z przymiotników pozwoliło jednak na stworzenie zasad doboru określenia ze względu na charakter przyczyny opisywanego zaczerwienienia. Główna z nich wskazuje na to, że *vörös* – jako pierwotne określenie tej barwy – odnosi się głównie do rzeczy naturalnych i z naturą powiązanych (nazwy topograficzne, nazwy gatunków, nazwy produktów naturalnych, od metali po kolor sierści i włosów). Natomiast *piros* określa wytwory człowieka (elementy wizerunkowe, przedmioty użytkowe, itp.).

Ciekawym rozwinięciem badań byłaby analiza związków frazeologicznych tworzonych przez leksemy *vörös*, *piros* i *czerwony*, na którą w powyższym tekście niestety nie było miejsca. Ponadto, warto byłoby porównać znaczenia konotowane przez czasowniki utworzone od przymiotników *vörös* i *piros*, tj. np. *vörösödik* i *pirul*. Oba wymienione czasowniki oznaczają fakt nabierania przez twarz czerwonego koloru, jednak w każdym z przypadków następuje to z różnych powodów.

Bibliografia:

- A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (red.), *A magyar nyelv értelmező szótára*, <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> (dostęp: 29.12.2021).
- Bárdosi V., *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*, Budapest 2003.
- Bogusławski A., *Problem «Tertium Comparationis» w porównaniu lingwistycznym*, „Kwartalnik neofilologiczny” 1976, z. XXIII, s. 295–303.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2008.
- Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, <http://wsjp.pl> (dostęp: 29.12.2021).
- Magyar etimológiai szótár*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/> (dostęp: 29.12.2021).
- Loránd B., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest 1967–1984.
- Benczes R., Tóth-Czifra E., *The Hungarian colour terms piros and voros A corpus and cognitive linguistic account*, „Acta Linguistica Hungarica” 2014, z. 61, s. 123–152.
- Színnév-színszótár*, <http://www.szintan.hu/index.html> (dostęp: 29.12.2021).
- Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, Berkeley and Los Angeles 1969.
- MacLaury R., Almási J., Kövecses Z., *Hungarian Piros and Vörös: Color from points of view*, „Semiotica” 1997, z. 114, s. 67–81.